

GUERRA, PÀTRIA I ESTADÍSTICA: EL DESPERTAR POLÍTIC DELS HISENDATS GIRONINS (1795-1800)

ROSA CONGOST

*Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Vicens Vives)
Universitat de Girona*

Per dirigir una societat (i els historiadors no som els únics que parlem de classes o capes dirigents) cal tenir poder sobre els altres, voluntat d'organització, i capacitat (si no necessitat) de prendre la iniciativa. Estudiar l'emergència i presa de consciència d'una classe dirigent requereix observar tots aquests fenòmens; a menys que creiem en uns fils de la Història que atorguen, a cada moment històric, la direcció de la societat a un determinat grup social (a les societats d'antic règim, als nobles; a les societats liberals, als burgesos). Però si ja no creiem en uns fils de la Història (és a dir, en una Història on els protagonistes són marionetes) és el devenir històric en si mateix el que cal investigar. Per sort, la mateixa intensitat de processos com el que acabem de remarcar fa que de vegades deixin pistes; també en aquelles societats aparentment allunyades dels centres dinàmics de la Història. El seguiment del rastre d'una d'aquestes pistes permetrà, penso, il·luminar d'una manera nova la crisi de l'antic règim a la societat gironina¹.

¹ La tesi d'Antoni Simon, *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1985, parteix del model historiogràfic dominant a Espanya als anys setanta i vuitanta. En les seves conclusions, l'autor gairebé s'excusa d'haver treballat sobre una àrea tan poc interessant: "Se podría llegar a la conclusión de que la sociedad gerundense constituye, sin más, un elemento pasivo y simplemente receptivo de los cambios revolucionarios que modifican la realidad social del país".

1. *La visió global (i estadística) d'una societat*².

En plena Guerra Gran, una Assemblea de representants de les classes dominants de Catalunya, reunida el 25 de gener de 1795, va acordar un "Plan General para la Defensa del Principado". El pla tenia dos objectius clars: mobilitzar els catalans per a la guerra, i recaptar una contribució extraordinària per pagar les despeses que comportaria el manteniment del nou exèrcit. L'execució del Pla comportava l'elaboració de llistes exhaustives dels homes majors de 16 anys. Tot sembla indicar, però, que el corregiment de Girona va ser l'únic a portar-lo a terme³. El resultat és una impressionant recollida de dades estadístiques. Els veïns majors de 16 anys de més de 200 municipis van ser doblement classificats: a) segons el grup social al qual pertanyien, i b) segons el nivell de riquesa que se'ls suposava. Una informació d'aquest tipus permet conèixer amb una precisió poc freqüent la sociologia de la regió a final del segle XVIII i mereix un estudi analític exhaustiu⁴. Avui, i aquí, n'avançarem només aquelles dades que ens semblen reveladores del fenomen que volem descriure: l'emergència d'una classe dirigent.

LA PROPOSTA DE CLASSIFICACIÓ DELS VEÏNS MAJORS DE 16 ANYS

Pel que feia a la contribució, la proposta continguda en el Pla era aquesta:

"Se tasarán las cantidades á las personas con respecto á sus clases y beneficios que reportan respectivamente en cada uno, subdividiéndose en tres especies de pago para cada clase, de modo que la mayor recaiga en los que tienen los mayores haveres, la mediana en los que disfruten de una mediana, y la ínfima en los que tengan menores haveres"

² Considero, i així ho he defensat en treballs anteriors, que les societats històriques, com la gironina, en les quals la renda de la terra juga un paper important en la distribució de la riquesa, s'imposa l'estudi de la regió: un espai geogràfic concret, que habitualment inclou alguns centres urbans en els quals les classes socials actuen i evolucions d'una manera semblant i homogènia.

³ Lluís Roura es mostra força escèptic sobre els resultats del Pla a *Guerra Gran a la batalla de França.*, Barcelona, Curial, 1993. Però es fa difícil compartir el seu escepticisme quan s'ha consultat la voluminosa documentació dipositada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Girona. El primer a remarcar aquesta documentació va ser Àngel Ossorio i Gallardo, *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la república francesa (1793-1795)*, Barcelona, Ediciones Grijalbo, 1977. Darrerament ha estat treballada, pel que fa a les dades de caràcter militar per Josep Fàbregas Roig: *La Guerra Gran, 1793-1795. El protagonisme de Girona i la mobilització dels Miquelets*, Lleida, Editorial Pagès, 2001.

⁴ Sebastià Villalón, alumne de tercer cicle de la Universitat de Girona, està preparant el seu treball de recerca a partir del buidatge dels llibres que donen aquesta informació.

I aquesta era la proposta concreta de classificació i taxació (en pessetes) dels veïns:

Jornalers i criats	mitja pesseta
Artesans amb botiga oberta	1. 2. 3.
Artistes en exercici	2. 3. 5.
Cirurgians i apotecaris	1. 2. 3.
Procuradors, Escribans i Notaris	1. 2. 4.
Metges i Advocats	3. 5. 8.
Comerciants	5. 10. 15.
Hisendats	4. 8. 12.
Estat Noble quatre classes	5. 10. 15. 20.

També quedava clar que:

“Aquellos individuos que no queden comprendidos en clase determinada, se aplicarán á aquella clase que sea más análoga con la que tengan, la que deberá practicarse con mucha circunspección como también en aquellos que siendo de una clase ejercen oficio ó facultad que corresponda á otra calidad de más alta tasación”⁵.

Els membres de la Junta de Girona es van afanyar a realitzar algunes esmenes a la classificació proposada. I van fixar els nous criteris que havien d'adoptar els encarregats de realitzar el treball de la confecció de llistes⁶:

“Pero como esta tasacion, no comprende con bastante division todas las clases, las no comprendidas, ó subdivididas, las ha arreglado la Junta en esta forma:

Los labradores propietarios que no tienen asignacion determinada, y no tienen otros Bienes que la Heredad que cultivan, por cada par de Bueyes pagarán: 1 pta.

⁵. A.H.C.G. VII. 1.1.2. Llibres de l'armament general. Lligall.núm.19.

⁶ El text de la plantilla finalment aprovada és aquest: Lista que el Pueblo de ... presenta á la Junta de Partido de Gerona de todas las Casas y Personas que exceden de 16 años, naturales, ó que habitan en este Pueblo, y de los llamados expatriados, para el socorro de los Tercios de Migueletes, que ha ofrecido á S.M. esta Provincia durante la guerra contra los Franceses según lo acordado por la Junta General, que ha merecido la aprobacion del Rey. Personas del Estado Noble. Hazendados según el orden de sus haberes. Abogados. Médicos. Procuradores, escribanos y Notarios. Comerciantes. Cirujanos y boticarios. Artistas con ejercicio. Artesanos con tienda abierta. Masoveros según el orden del Castastro. Menestrales según el orden de sus haberes. Hijos de familia. Jornaleros y criados. Terratenientes. Personas que á mas de su oficio se emplean en el comercio y que viven de distintos ramos ú oficios. Personas que no tienen clase determinada. Matriculados en la Marina con distincion de los que estan en actual servicio. Personas extraviadas, ó que ha habido de ausentarse en su domicilio, por estar ocupados de los enbenigos los lugares de su residencia.

Los Masoveros, que no tienen Bienes ajenos, por cada par de Bueyes que necesite por la Heredad: 3 reales.

Los que pasan de meros Jornaleros pero que no se consideran por un menestral inferior: 3 reales.

Los que en las clases señaladas exceden en alguna cosa de la Tasa general pagaran de mas 1 real.

Pel que feia als individus que vivien de la renda de la terra, es va mantenir la distinció entre nobles i pebleus –els primers havien de pagar més que els segons, és una dada ben interessant– i es va decidir que una persona pertanyia a la categoria d’Hacendado –haurem de parlar d’aquesta etiqueta– si cobrava 1.000 lliures anuals de renda:

La clase de Hacendados, se ha regulado por cada 1000 libras, á 4 ptas.

La clase de Nobles, por cada 1000 libras de renta á 5 ptas.

Per facilitar la recollida de dades en els pobles del corregiment, a més, la Junta de Girona va decidir incorporar-hi Ignasi Ros de les Olives, un propietari que havia rebut molt recentment el títol de Cavaller. Ignasi Ros signarà els informes de la Junta com a “Comisionado de los Pueblos”.

ANÀLISI DELS VEÏNS DEL CORREGIMENT DE GIRONA. COMPARACIÓ AMB LES DADES DEL CENS DE FLORIDABLANCA

Els 218 municipis del Partit de Girona analitzats havien sumat en el cens de Floridablanca de 1787 un total de 77.319 habitants, que devien correspondre a unes 17.000 famílies⁷. Les llistes de 1795 ens donen notícia d’un total de 17.725 individus majors de 16 anys que no viuen a casa dels seus pares; es tractava, doncs, en la majoria de casos, de caps de família. Queda clar, però, que la recollida de dades va ser més exhaustiva per al món rural que per al món urbà. I això malgrat que la Junta es trobava instal·lada a la capital gironina. És clar que les dades socioprofessionals relatives a la ciutat de Girona proporcionades pel Cens de Floridablanca reflectien un nombre de 2.395 d’individus –un 30% del total– que no viurien en règim familiar. La dada és interessant perquè als 217 municipis restants els individus que es trobarien en una situació semblant no arriben als 800. A més, molts dels fills dels

⁷ Josep Iglesias, ed. *El cens del Comte de Floridablanca. 1787 (Part de Catalunya)*. Volum II. Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1970.

artesans –una majoria dels veïns classificats– residien amb els seus pares. En canvi, la població majoritària al camp –els jornalers, o menestrals– tendien a expulsar els seus fills adolescents. En cap cas, però, el nombre de caps de família classificats de què disposem és inferior al que proporcionen els llibres de cadastre, que van servir de base a les llistes. L’anàlisi de les llistes de 1795, essent tan completes, resulta, doncs, plenament justificat

Quadre núm.1

Cens de Floridablanca (1787) Llistes de la Guerra Gran (1795)

Hidalgos	78	Nobles	87
Labradores	3.065	Hisendats-labradores prop.	1.328
Masovers	1.953	Artesans	2.454
Artesans	1.533	Menestrals	5.468
Jornalers	9.015	Jornalers i criats	5.900
Criats	2.101		
Matriculats Marina	1.050	Matriculats Marina	1.477

La comparació entre els dos censos resulta, aparentement, fàcil, quan comparem els grups majoritaris. Com havien intuït molts dels comentaristes de les dades del cens de Floridablanca relatives a Catalunya, el 1787, darrere l’etiqueta comuna de *labradores* s’hi havien agrupat dos grups socials clarament oposats: els propietaris de masos rendistes –als quals el 1795 la Junta va proposar anomenar hisendats– i els masovers. Les llistes de 1795 permeten comprovar que la *masoveria* es trobava molt estesa a final del segle XVIII⁸. Ara bé, una mirada atenta a les llistes dels pobles ens adverteix d’un problema important. No tots els enquestadors van entendre els mateixos conceptes darrere les mateixes paraules. Això és evident en el cas de les etiquetes socials d’*hacendados* i *menestrales*. Ambdues paraules s’imposarien durant les primeres dècades del segle XIX com a sinònims de rendista i de petit propietari (que eren també les definicions que es desprenien dels textos de la Junta), però és evident que aquestes accepcions no havien triomfat encara el 1795. El fet que en la plantilla proposada als pobles no hi figurés el grup de *labradores propietarios* va facilitar la confusió, en una sola llista, de tots els propieta-

⁸ Congost, Rosa; Gifre, Pere, i Torres, Xavier: “Del mas a la masoveria. Les transformacions del mas català a l’època moderna. L’exemple de la regió de Girona”, comunicació llegida en el col·loqui *El mas català durant l’edat mitjana i la moderna*, organitzat pel CSIC del 3 al 5 de novembre de 1999.

ris de masos, grans i petits, cultivessin o no les seves terres. De la mateixa manera, el fet que quasi tots els jornalers disposessin d'alguna peça de terra va contribuir que en molts pobles tots els jornalers fossin considerats menestrals. També resulta molt interessant l'assumpció de la paraula *menestral* per definir els petits propietaris. Aquest fet significà la constitució d'un nou grup, gairebé majoritari, que va agrupar elements procedents de tres grups –*jornalers, criats i artesans*– de 1787.

En qualsevol cas, però, el quadre socioprofessional de 1795 (el quadre núm. 2) deixa endevinar un grau de polarització fora alt i, el que pot sorprendre més, més alt al camp que a la ciutat.

La distribució de la “contribució general de defensa” (quadre núm. 3) confirma aquesta impressió. La Junta havia previst que els *jornalers* paguessin dos rals; que els *menestrals* i la classe inferior dels *masovers* paguessin tres rals; i que les classes inferiors de quatre grups –*artesans, cirurgians/apotecaris, procuradors/notaris/escribans i labradors/propietaris*– contribuïssin amb una pesseta. Doncs bé, un 75 per cent de la totalitat dels veïns van ser taxats amb quotes inferiors a una pesseta; només un 15 per cent van ésser subjectes a una taxa superior.

Quadre núm.2

Percentatge de cada grup socioprofessional sobre el total estimat de caps de família (1795)

Total	Capital		Regió			
Classes altes i mitjanes	5495	43,7%	626	50,7%	4.869	28,9%
Nobles	87	0,5%	32	2,6%	5	0,33%
Hisendats	1361	8,-%	33	2,7%	1.328	7,9%
Masovers	1953	11,4%	—	—	1.953	11,6%
Artisans	2094	12,3%	561	45,4%	1.533	9,1%
Classes baixes	12.582	69,6%	609	49,3%	11.973	71,1%
Menestrals	5468	32,1%	—	—	5.468	32,5%
Jornalers-criats	6.052	31,6%	152	12,31%	5.900	35,-%
Altres	710	4,2%	105	8,5%	605	3,9%
Total	18077		1235		16.842	

Quadre núm.3

Distribució de les taxes de capitació

	Total		Capital		Resta regió	
Menys d'una pesseta					12.192	
Una pesseta:	1.883	11 %	333	20,8%	1.550	9,2 %
Més d'una pesseta:	2.594	15,2%	341	21,3%	2.253	13,4%
Més de dues pessetes:	754	4,4%	156	9,7%	598	3,6%
Més de tres pessetes:	328	1,9%	79	4,9%	249	1,5%

També en aquest cas la polarització és clarament més gran al camp que a la ciutat. Aquesta realitat pot ajudar a explicar el paper decisiu dels hisendats del camp en l'organització de l'exèrcit de la Guerra Gran; i, a la llarga, el seu lideratge en la configuració de la classe dirigent de la regió de Girona. No només al camp hi vivien famílies més pobres, sinó que era més clara –més nítida– la dependència econòmica dels grups més desafavorits respecte de les classes dominants.

LES RENDES MITJANES: ARTESANS I MASOVERS.

Si considerem “rendes mitjanes” les d'aquells individus la capitació dels quals superava la quantitat d'una pesseta però era inferior a les tres pessetes, novament ens trobem amb una situació radicalment diferent a la capital i a la resta de la regió. A la ciutat de Girona, aquestes taxes representaven un 15% del total, i corresponien majoritàriament a artesans acomodats; en realitat, gairebé cap artesà de la capital no havia estat subjecte a una capitació inferior a una pesseta. La dada no sorprèn, tenint en compte que els artesans –considerats seiempre en un sentit ampli– representaven un 63,53% del total de persones classificades i un 35% dels suposats veïns majors de 16 anys de la ciutat.

A la resta de la regió, aquestes suposades rendes mitjanes amb prou feina constitueixen un 12% del total; i són els masovers els que –seguits dels pagesos propietaris, que en alguns pobles ocupen els últims llocs de les llistes dels hisendats– representen el grup social més ampli del sector. El grup dels masovers, que no arriba a constituir un 12 per cent del cens total, constitueix el grup més nombrós –gairebé un quaranta per cent– entre el conjunt de les rendes considerades mitjanes⁹. Aquest fet és molt significatiu, tenint en comp-

⁹ Cal dir, però, que el grup dels masovers es troba representat en tots els estrats socials considerats; al 52% d'ells se'ls assignà una quota inferior a una pesseta.

te el fort control que la classe dels hisendats exercia sobre el conjunt d'aquest grup social. És un altre element a favor de la tesi d'una burgesia rural especialment motivada per prendre la direcció o el control del conjunt de la societat en moments tan difícils com els de la Guerra Gran.

AL CIM DE LA PIRÀMIDE: ON SÓN ELS COMERCIANTS?

En la proposta de capitació de les llistes de 1795 havia quedat molt clar que, per a la Junta de Defensa del Principat, els comerciants, els nobles i els hisendats constituïen les fortunes més importants. Alguns dels seus escrits havien assenyalat quins eren els tipus d'homes suficientement rics per subscriure –per mitjà de títols de *vales reales*– aquest préstec:

“Dos son las Clases de Particulares que tienen dinero en especie, los Comerciantes, cuyos bienes consisten principalmente en el numerario, y los Hacendados que siguen su fortuna sin atraso; pero estos son muy pocos y los mas solo tienen un reten para dos ó tres años, y algunos para los gastos de colocación de su familia, y estos se tienen por ricos en la Provincia, pero los de esta clase no emplearán voluntariamente el dinero físico en cambio de los Vales Reales, porque sienten desposeerse de el, no siendo ambiciosos de el producto del quatro por ciento”¹⁰

Pel que feia als comerciants, la Junta de Defensa es mostrava molt escèptica respecte de la seva col·laboració, ja que considerava que el seu enriquiment, en temps de guerra, tenia molt a veure amb la seva capacitat d'especulació. En els seus comentaris, la Junta deixa entreveure que algunes activitats dels comerciants es trobaven clarament relacionades amb la terra, i amb el grup dels hisendats:

“en los Contratos de Arriendos de frutos, que los venden por menor, y de este modo recogen el numerario, y pagando á sus Dueños con Vales Reales por ser de cantidad mayor el precio de sus arriendos, ganan los mas Quarenta por Ciento, á saber, veinte en el maior precio de los frutos, que agavilla, y otro veinte en el Cambio de los Vales que truecan á este fin, lo que necesita de rigurosa providencia, y sin la qual será cada día maior la baja de los Vales Reales”.

¹⁰ A.H.C.G. VII.1.1.2. Leg.19. Escrit de 22 de maig de 1795.

Una vegada confeccionades les llistes de 1795, tanmateix, el grup específic dels comerciants no destacaria per la seva importància. Dels tres-cents un individus del Partit de Girona que havien de satisfer un mínim de 4 pessetes (la capitació mínima proposada per a comerciants i nobles havia estat de 5 pessetes) només vint semblaven definir-se per la seva dedicació al comerç. I, d'aquests, només 9 vivien a la ciutat de Girona. Aquesta "realitat" –ja fos percebuda com a signe de l'escassa importància del comerç a la regió, o de manca de voluntat de col·laboració dels comerciants en les tasques patriòtiques– no va passar desapercebuda en el si de la classe propietària.

2. Els "pudientes" de la regió de Girona i l'esperit equitatiu

El 1800 una Comissió formada per gironins –la Junta de Descuento de Vales Reales– va elaborar un llistat de les famílies "pudientes" del Corregiment de Girona, que corregiria algunes de les dades recollides el 1795. És la voluntat de realitzar aquest llistat i, sobretot, la tossuderia dels seus inspiradors, el que ha cridat la nostra atenció. El pla es corresponia amb un intent de substituir el sistema fiscal habitual del Cadastre, considerat arbitrari, per un sistema més "equitatiu". Per tal de defensar la seva opció, els representants de la Junta gironina van enfrontar-se als membres de la Junta de Barcelona, partidaris de mantenir el vell sistema; els arguments que van esgrimir revelen la consciència clara d'una societat gironina clarament diferenciada de la societat barcelonina. Ja és una dada ben interessant. Però el que és més remarcable de la proposta és que no afavoria precisament els interessos dels que la formulaven. No és vàlida, doncs, en aquesta ocasió la tesi fàcil de l'egoisme de classe. La posició de la Junta de Girona, formada bàsicament per "pudientes", revela, al nostre entendre, una voluntat clara de dirigir i representar els interessos de la societat considerada globalment.

L'"ESPERIT EQUITATIU" DEL 17 DE JULIOL DE 1799

La Junta de Descuento de Vales Reales de Gerona¹¹ s'havia creat per aplicar la Reial Cèdula de 1799, decretada, juntament amb altres mesures, amb l'objectiu de solucionar els greus problemes hisendístics derivats de la devaluació dels "vales reales". En els seus escrits, i en la seva voluntat d'ela-

¹¹ A.H.C.G. I.3.3.1.8. Junta de Descuentos de Vales Reales. La composaven dotze veïns de la ciutat, entre els quals es trobaven dos representants dels Comerciants i dos dels Hisendats.

borar una llista dels “*pudientes*” de la regió, els dotze membres de la Junta de Girona –entre els quals hi havia 3 nobles– asseguruen repetidament voler interpretar fidelment l’“*espíritu equitativo*” d’aquella Cèdul·la. Aquesta disposició legal havia establert que, en el termini de quinze dies “podrán subscribirse por las acciones que quieran *todas las personas pudientes...*” En la seva primera reunió, a principis d’agost, la Junta de Girona va acordar fixar “edictos por las esquinas de la Ciudad” i enviar “cartas â *todos los Pudientes* excitandoles â dicha voluntaria subscripcion”. També es va decidir que la Junta tindria competències sobre tot el Corregiment de Girona, fet que a nosaltres ens interessa molt particularment, perquè va comportar que el treball de recollida de dades es realitzés des de la mateixa perspectiva regional del nostre estudi¹².

Els problemes d’entesa entre Girona i Barcelona van sorgir molt aviat. La Junta de Barcelona havia sol·licitat –i la seva petició havia estat aprovada pel Rei– substituir la proposta inicial per la recaptació d’una anualitat de Cadastre. La Junta de Girona va mostrar el seu desacord amb aquesta decisió. Un nou Cadastre anava “contra lo expresamente prevenido en la Real Cédula de 17 de Julio” y era “absolutamente imposible de exhigirlo”. Des de Girona es van denunciar els interessos ocults que s’amagaven darrere les decisions preses a una Barcelona dominada pels comerciants¹³. Optar per la “rigurosa contribución universal de una anualidad de Catastro” no seria just perquè “aliviadas las Poblaciones más acaudaladas, que por lo regular no abundan de Fincas” la càrrega recauria sobre el conjunt dels veïns:

“que un Titulo, un Hazendado, que en su mismo esplendor ô luxo lleva el testimonio de su opulencia cumpla este Servicio con solo aprontar una anualidad de Catastro por más que sea de todas sus Fincas dispersas, y que una pobre Viuda, que solo tiene una Casa ô Chosa en que regogerse con su familia deba empleár en la contribucion lo que le falta para el preciso sustento; Que un Comerciante de inmensos caudales tal vez adquiridos en mucha

¹² A.H.C.G. I.3.3.1.8. Lligall núm.1. En aquesta primera reunió, la Junta consulta el Capità General “si esta Junta debe extensese â todo el Corregimiento ô si debe precisamente ceñirse al Casco de la Ciudad”, deixant clara la seva posició :”no puedo dexar de hacer presente... que si las Villas y Lugares deben por sí cuidar de lo que previene la Rl Cédula es poco menos que imposible que llegue â verificarse su cumplimiento por faltar en los mas de los Pueblos Gente instruida para ello”. La proposta va ser acceptada.

¹³ Carta dirigida al Capitán general: “Este paternal y equitativo proyecto sirvió de particular consuelo â los Moradores de este Corregimiento... con la prudente esperanza de que tratandose de formar estos fondos del caudal de Personas pudientes no podian dexar de aliviarles en mucho las Poblaciones ricas y poderosas y especialmente la Capital en que los Pudientes abundan asi en el ramo de Haciendas y Patrimonios como principalmente en el del Comercio”

parte con el mismo Agio y desorden, que vá á contenerse cumpla con la anualidad del solo industrial, cuia nimiedad es notoria, y que deba sufrirle un infeliz Artesano porque tiene una limitada Casa ô Tienda”.

Per totes aquestes raons la Junta declarava amb certa solemnitat les seves intencions de prosseguir, en el Corregiment de Girona, amb la idea primitiva: que només paguessin els Pudientes, “insiguiendo el espíritu de la Real Cédula”. Pocs dies després, el vint de setembre de 1799, en una carta dirigida al rei, la Junta de Girona insisteix en la distinta condició dels “*pudientes*” de Girona i els de la capital [Barcelona]:

“... el numero de Pudientes, Hacendados y Comerciantes de sola la capital excede sin la menor duda á todos los de este Corregimiento y siendo asi que son dichos Comerciantes los que en perjuicio del estado han hecho el ilícito Comercio del Cambio de los Vales con el escandalo que es tan notorio, quiere aora Su Junta que el resto de la Provincia sea el que solo contribuya a contener aquellos excesos por ser muy poco lo que por reglas de Catastro contribuye Barna particularmente por el ramo de Comercio en el industrial quando deveria ser la que con preferencia á las demas ciudades y Pueblos que no han tenido parte en el agiotage de esmerarse a realzar el fondo de que debe constar la Caja y en proporcionar los medios mas suaves para las demas Poblaciones de la Provincia ...”¹⁴

LA LLISTA DELS “PUDIENTES” DEL CORREGIMENT DE GIRONA DE 1800.

Però, qui eren els “*pudientes*”? A la reunió del 19 de novembre de 1799 els membres de la Junta van aprovar-ne una definició clara:

“Acordaron que se regulase por Pudiente para pagar el Catastro con arreglo á la referida Real orden al que en renta, industria, ó comercio reuna diez mil reales catalanes, y que asi se prevenga en los Pueblos que acudan a preguntarlo entregándoles las listas de los que estan considerados en esta clase por las noticias que se tienen quedando encargados dos vocales de la Junta que turnaran por Semanas para formar dichas listas y prevenir a los Pueblos que cobren desde luego bajo el apremio que se les tiene cominado..”

¹⁴ A.H.C.G. I.3.3.1.8. Leg.1. Representació enviada al Rei datada el 20 de setembre de 1799.

Partint d'aquesta definició, la Junta de Girona va confeccionar la llista dels “*puidentes*”, classificant-los per trams de mil lliures de rendes, per a tots els pobles del Corregiment de Girona¹⁵. I, encara que el resultat dels treballs es revelà insatisfactori per atendre les necessitats financeres que els havien originat, la Junta assegurarà, en presentar-lo, haver actuat amb rigor i minuciositat:

*“La Junta de Gerona ha hecho un escrupuloso examen del numero de Puidientes considerados como tales los que tengan de entrada ó goce util de 10.000 reales de ardites y no ha hallado mas que 738. Si algunos se le han pasado por alto, seran bien pocos, y seguramente no llegarán a juntar el anual redito señalado”*¹⁶

La distribució definitiva dels “738 *puidentes* hallados y elaborados por la Junta de Descuento”, tal com va ésser presentada i classificada per la Junta, és la que reflecteix el quadre núm.4.

Quadre núm.4

	Renda en reals	Eclesiást ¹⁷	Militars ¹⁸	<i>Paisanos</i>
Total				
I	més de 100000	—	—	2
II	90000- 100000	—	—	—

¹⁵ A efectes comparatius, recordem que el 1837 la llei electoral xifrarà en una quantitat molt inferior, 150 lliures, la renda mínima que donava dret al sufragi. El fet que el nombre d'electors de la província de Girona en aquella ocasió fos semblant al nombre de “*puidentes*” detectats el 1800 ens reafirma en la idea que ens trobem davant una font d'informació molt valuosa.

¹⁶ La Junta de Barcelona havia proposat que cada “*puidente*” de Girona subscriuís un octau d'acció (de 500 rals cadascuna) per cada 10.000 rals de renda. En total, els 738 “*puidentes*” podien subscriure 130 accions dos octaus de 500 rals cadascuna. La Junta de Barcelona havia assignat quatre-centes accions al Corregiment de Girona. El 23 d'agost de 1800 la Junta de Girona va poder celebrar l'arribada d'aquest despatx d'Hisenda: “[el Rey] se ha dignado resolver, que subsistiendo la asignación de las quatrocientas acciones execute esta Junta el repartimiento del mayor numero de ellas que sea posible entre los *puidentes* de su corregimiento acordando al efecto la cantidad de ganancias anuales sobre que le parezca pueda aplicarse la menor parte de accion, y conforme se aumente aquella en los Sujetos sea mayor la quota que se les aplique por orden progresiva sin ce irse precisamente á las 130 acciones y 1/4 respecto de que quando la de Barna la ha se alado 400 es verosimil pueda ocuparse sin gravamen algun número mas, ni empeñarse en llenar las 400, si de ello han de resultar perjuicios que desea precaver S.M...” En la carta en la qual la Junta havia sol·licitat aquesta espècie d'amnistia fiscal, els gironins lamentaven que des de Barcelona s'hagués rebaixat a la meitat la part d'acció que ells havien proposat per a cada tram de deu mil rals de renda. Però encara que s'haguessin acomplert els desitjos de la Junta, el nombre d'accions subscrietes hauria quedat molt lluny de les assignades. D'aquí deduïm que la Junta de Girona, en iniciar els seus treballs, havia imaginat per al Corregiment de Girona un nombre de “*puidentes*” força superior al que finalment va poder presentar.

¹⁷ A la llista dels eclesiàstics hi figuren: Ardiaca Major (42.000 rals), Abat de Besalú (48.000 rals), Abat de Camprodon (30.000 rals), Abat d'Amer (28.000 rals), Cabiscol Major (28.000 rals),

GUERRA, PÀTRIA I ESTADÍSTICA: EL DESPERTAR POLÍTIC DELS HISENDATS GIRONINS (1795-1800)

III	80000- 90000	—	—	4	4
IV	70000- 80000	—	—	1	1
V	60000- 70000	—	1	2	3
VI	50000- 60000	—	—	4	4
VII	40000- 50000	2	—	17	19
VIII	30000- 40000	1	—	23	24
IX	20000- 30000	7	1	108	116
X	10000- 20000	23	1	541	565
	Total	33	3	702	738

Gràcies a la tossuderia dels membres de la Junta de Descuentos de Vales Reales, doncs, disposem d'una llista dels rics del corregimient de Girona el 1800, entre els quals hi havia 702 "paisanos", 33 eclesiàstics i 3 militars. La documentació aplegada per confeccionar-la revela certament una especial cura en la seva execució. I, també, penso, un clima especial de col·laboració en els pobles. Els vocals de la Junta encarregats de confeccionar la llista partien, almenys en 218 municipis del Partit de Girona, de les llistes que el 1795 s'havien confeccionat en motiu de la Guerra Gran.

ANÀLISI DELS 406 "PAISANOS PUDIENTES" DEL PARTIT DE GIRONA (1800)

El 1795, en els 218 municipis dels quals disposem de les llistes, només 301 individus havien estat taxats amb una quota igual o superior a 4 pessetes. La llista definitiva, el 1800, dels individus residents als mateixos municipis als quals es va atribuir una renda anual de 1000 lliures (renda que corresponia a les 4 pessetes de capitació de 1795) va augmentar fins a un total de 406 noms. La majoria de les noves incorporacions eren individus que a les llistes de 1795

Sagristà Major (23.000 rals), Ardiaca de l'Empordà (23.000 rals), Abat de Sant Feliu de Guíxols (21.000 rals), Abat de Sant Pere de Galligans (21.000 rals), Ardiaca de Besalú (20.000 rals), Prior de Besalú (20.000 rals), Prior d'Ullà (20.000 rals), Abat de Breda (17.000 rals), Abat de Banyoles (16.000 rals), Abat de Sant Pere de Roda (16.000 rals), Deán (15.000 reales), onze canonges (cadascun amb 12.000 rals) i 10 (amb 10.000 rals cadascú), Axipestre de Vilabertran (10.000 rals), Ardiaca de la Selva (10.000 rals), Prior de Lledó (10.000 rals) i els Rectors de Fornells, Salt, Arbúcies, Sant Privat de Bas i Sant Joan les Fonts (amb 10.000 rals cadascun).

¹⁸ Els tres militars són: el Governador, don Francisco Taranco, que presideix la Junta, que declara un sou anual de 60.000 rals, i dos coronels: el coronel Don Vicente Aróstegui, Tinent del Rei, de l'Estat Major, que declara un sou de 17.000 rals i el coronel Don Felipe Merich, Agregat, que declara 10.000 rals.

havien estat taxats amb una capitació de tres pessetes. Les rectificacions realitzades permeten suposar una major fiabilitat de les dades definitives. També sabem que, a diferència dels llistats corresponents al Partit de Besalú, els del Partit de Girona amb prou feines van ser qüestionats¹⁹.

Tenim altres motius per valorar positivament el treball estadístic realitzat. A les llistes de 1795 hi figurava, per a cada individu, la quantitat pagada en concepte de cadastre. Hauria estat molt fàcil -i molt còmode- fer derivar les notícies sobre rendes de les xifres de contribució. Però els contemporanis semblaven tenir molt clar que les dades fiscals de final del segle XVIII no eren gaire indicatives de la distribució de la riquesa. Considerem que aquest fet constitueix la millor prova que els treballs van ser realitzats a consciència²⁰. De la documentació, molt abundant, relativa a l'elaboració de les llistes, se'n desprenen altres dades interessants. Per exemple: l'exhaustivitat de les llistes de 1795 va permetre acumular diverses informacions per a cada personatge, operació important donat el caràcter dispers de la propietat territorial a la regió; i, com hem dit, hi havia una voluntat explícita de sumar, per a cada individu, els diferents tipus d'ingressos.

CLASSIFICACIÓ SOCIOECONÒMICA DELS 406 "PUDIENES" DEL PARTIT DE GIRONA

Per tot això, el fet que les "rendes patrimonials" –les corresponents a "nobles" i "hisendats"– dominin amb l'amplitud que mostren els quadres núm. 5 i 6 resulta més convincent. El predomini dels nobles i hisendats es revela amb més claredat com més limitem –és a dir, si únicament ens fixem en les rendes superiors– el camp d'observació.

Queda clar que els *hacendados* dominen entre els "*puientes*" de la regió i també que constitueixen un fenomen de la regió, del camp, molt més que un fenomen de la ciutat. Però l'important nombre d'advocats, notaris i procuradors de la ciutat de Girona, que constitueixen el segon grup important entre

¹⁹ Són escassíssimes i les instàncies d'individus que protesten per haver estat inclosos en els llistats.

²⁰ Segurament és per aquesta raó que la llista de 1800 es correspondrà poc amb la llista de 752 electors confeccionada per la Diputació de Girona el 1836. Però aquesta llista era dels contribuents que pagaven quotes superiors als 399 rals. Si el cadastre hagués representat una contribució equivalent al 10 per cent de la renda, el 1800 –i, per suposat, el 1836– hi hauria hagut 738 quotes superiors als 1.000 rals. El 1836 només hi havia 212 quotes d'aquest valor.

els rics de la ciutat, es difícil d'explicar sense tenir en compte el caràcter rural de la regió i la importància de les fortunes patrimonials. No hi ha dubte, a més, que tots ells tenien en els hisendats no només els millors clients, sinó també els parents –ascendents y descendents– més pròxims²¹.

Quadre núm.5

Dades relatives al conjunt de la regió

	Renda en lliures	nobles	hisendats	lleis	comerç	altres
més de 2999	36	33	3	—	—	—
més de 2499	52	40	11	—	1	—
més de 1999	94	53	32	2	4	3
més de 1499	159	63	68	15	5	8
més de 999	406	81	182	45	36	62

Quadre núm.6

Dades relatives a la ciutat de Girona

	Renda en lliures	nobles	hisendats	lleis	comerç	altres
més de 2999	16	13	3	—	—	—
més de 2499	18	15	3	—	—	—
més de 1999	29	19	4	2	—	3
més de 1499	48	22	10	11	—	4
més de 999	106	27	16	26	9	28

3. “*Todos fueron soldados*”: la Guerra Gran i la metàfora de la societat.

Fins fa poc, la visió dominant atorgava als gironins un paper passiu en la crisi de l'antic règim. A Girona no hi havia burgesos; el corol·lari semblava clar: no hi hagué, doncs, canvi històric. En un treball anterior ja vaig combatre aquesta imatge estàtica contraposant-hi el protagonisme clar que els pagesos benestants adquiriren en els moments difícils que la regió va viure en la Guerra Gran²². Em semblà aleshores que aquest protagonisme no era només

²¹ L'estudi sobre capítols matrimonials revela aquest fet, així com, una vegada més, la fluida relació entre camp i ciutat. Més de la meitat de les filles dels rics de la ciutat de Girona, en casar-se, deixaren –aparentement– la vida urbana, en la qual havien estat educades; inversament, la meitat dels hereus rics de la ciutat van rebre a casa seva noies educades –aparentement– en ambients rurals. Aparentement. A la pràctica, les famílies dels hisendats del camp podien passar llargues temporades a la ciutat, i viceversa.

²² Rosa Congost, “De pagesos a hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)”, *Recerques*, núm.35, pp.51-72.

de tipus conjuntural. A partir de 1796 els que fins aleshores s'havien limitat a autodefinir-se com a "pagesos" van passar a autoidentificar-se com a "hisendats" –una paraula nova que havíem imaginat vella– i van arrossegar en aquest procés comerciants i nobles. Vaig gosar esbossar una tesi d'inspiració gramsciana: la guerra havia accelerat un procés d'organització i centralització de la classe propietària que havia aconseguit superar una de les limitacions intrínseques d'aquest grup social: la seva dispersió territorial²³. I, seguint Labrousse, vaig "sospitar" del seu caràcter "burgès".

Les dades de 1800 em refermen en aquesta posició. Per a nosaltres, historiadores, resulta impressionant veure llistat –un nom darrere l'altre– un exèrcit de 10.000 homes (100 companyies de 100 homes cadascuna, detallades una a una) sorgit en una societat de menys de 100.000 habitants. Però aquella experiència també havia impactat –i això és el que ens interessa remarcar ara– els que l'havien organitzat. Aconseguida la pau, en un escrit significativament titulat "Memoria de los siglos venideros", els membres de la Junta exposaven que el secret de l'èxit de la seva empresa –parlaven d'una màquina que s'havia posat en marxa– radicava a haver sabut formar una "Constitució Política i Militar", i per exaltar l'"amor a la Pàtria" que l'havia fet possible també feien servir un llenguatge il·lustrat: *¿Quién se atrevirá á la España, si sus ciudadanos saben poseherse de las maximas del verdadero Patriotismo?* . "Constitució política i militar", "ciudadanos", era una manera molt nova –i molt francesa, podríem dir– de parlar. Però, a més, els hisendats havien descobert les possibilitats de l'estadística. En el Pla General s'havia anotat al costat de cada individu, en una casella, "el Catastro por sus tierras" i la taxa de capitació assignada; d'aquesta manera "*puede reducirse á calculo qualquier operación, siendo este Plano la llave Maestra, para quanto sea necesario executar ahora y en todos toempos en esta Ciudad y su Partido*".

El 1800 els membres de la Junta gironina havien volgut utilitzar i millorar aquesta Clau Mestra. Per fer-ho no havien dubtat a reivindicar l'"esperit equitatiu". Prenem aquesta expressió com a prova del canvi que

²³ Gramsci parla de les particularitats de la burgesia rural a *Notas sobre Maquiavelo, sobre política y sobre el estado moderno*, Juan Pablos Editor, México D.F., 1975, pp.76-81. Així defineix Gramsci la burgesia rural: "Tiene una renta porque jurídicamente es propietario de una parte de suelo nacional y su función consiste en impedir "políticamente" al campesino cultivador mejorar su propia existencia, porque todo mejoramiento de la posición relativa del campesino sería catastrófica para su posición social. La miseria crónica y el trabajo prolongado del campesino, con el consiguiente embrutecimiento, constituyen para él una necesidad primordial".

s'havia produït a la ciutat de Girona de tombant de segle. El 1793 més de la meitat dels nobles residents a la ciutat –alguns d'ells amb títols ben minsos i recents– s'havien negat a defensar les portes de la ciutat perquè no estaven disposats a barrejar-se amb els plebeus²⁴. La raó més contundent l'havia donat Narcís de Burgués: “*Se equivoca ese mui lltre Ayuntamiento en pensar que yo alterne con las Clases que no me corresponden ni menos en que nunca adopte el Sistema de igualdad*”. L'Ajuntament lamentà l'esquela de Narcís de Burgués, que “*con expresiones las mas impropias llama al Ayuntamiento Protector del Sistema de Igualdad cuya expresion no puede ni debe tolerarse maiormente en las Criticas circunstancias del dia*”. Però un fill de la família, Martí de Burgués, seria comissionat de la Junta de 1795 i participaria activament, per tant, en l'experiència d'organitzar un exèrcit en què nobles i hisendats compartirien els càrrecs d'oficials. I el que pot ser més significatiu: un altre dels nobles que s'havien excusat per no fer la guàrdia el 1793, Josep Perramon, signaria com a representant dels “hisendats” –etiqueta que ara ja incloua els títols nobiliaris– tots els escrits de la Junta de Descuentos de Vales Reales de 1800 que no dubtaven a reivindicar, per damunt de tot, el necessari “esperit equitatiu”.

Aquells homes acabaven de sortir d'una guerra, però l'experiència viscuda els animava a mirar vers el futur. Només un elevat grau de consciència històrica explica, penso, la “sorprenent” –per “innovadora”– proposta de la Junta gironina de Descuentos de Vales Reales el 1800. És per això que a nosaltres ens ha semblat trobar a les llistes de 1795 i de 1800, no només una extraordinària font d'informació estadística, sinó també una prova, un signe clar de la voluntat d'organitzar i dirigir una societat. Molt abans, i per això hem volgut comentar-ho, que el sufragi censatari –que no els fils de la Història– els permetés exercir obertament aquest paper.

²⁴ Aquest episodi ha merescut l'atenció de diversos autors. Per ordre cronològic: Àngel Ossorio y Gallardo, *Historia del pensamiento político catalán*, Barcelona, Edicions Grijalbo, 1977, pp.128-129 (és qui aporta més notícies ja que ha resseguit el conflicte fins a Simancas); Antoni Simon, *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*, Bellaterra, UAB, 1985, p.56; Ramon Alberch, “Una mostra de classisme set-centista”, *Revista de Girona*, núm.114 (gener-febrer de 1986), pp.92-93, Lluís Roura, *Guerra gran a la ratlla de França*, Barcelona, Curial, 1993, p.144; i Rosa Congost, “De pagesos a hisendats...”, pp. 65-66.